

ισμαήλ κανταρέ

τό κάστρο

μυθιστόρημα

έκδόσεις πορεία

ΕΘΠ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑΣ
 ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ
 ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΡΟ

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ

ΚΑΤΑΣΤΡΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΡΟ
 ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ
 ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΡΟ

TO KASTRO

ΤΙΤΛΟΣ ΣΤΟ ΑΓΓΛΙΚΟ:

ISMAIL KADARE: THE CASTLE

Μετάφραση: ΤΑΣΟΥΛΑ ΚΑΡΑ·Ι·ΣΚΑΚΗ

Λογοτεχνική απόδοση - Έπιμέλεια: ΝΙΚΟΣ ΜΠΟΥΤΒΑΣ

Έξώφυλλο: ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΛΑΒΑΝΙΔΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΡΕΙΑ, Σόλωνος 77, Άθήνα 143, τηλ. 3631622

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 55973
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 10/9/2014
ΤΑΞΗ. ΑΡΙΘΡ.

ΙΣΜΑΗΛ ΚΑΝΤΑΡΕ

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

E.Θ.Π.

Π Ο Ρ Ε Ι Α

ΑΘΗΝΑ 1979

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ὁ Ἰσμαήλ Κανταρὲ γεννήθηκε στὸ Ἀργυρόκαστρο τὸ 1934. Σπούδασε φιλολογία στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Τιράνων κι ἀποπεράτωσε τὶς σπουδές του στὸ Ἰνστιτούτο «Γκόρκι» τῆς Μόσχας. Τὴν πρώτη του ποιητικὴ συλλογὴ «Νεανικὲς Ἐμπνεύσεις» τὴ δημοσίευσε εἴκοσι μόλις χρονῶ. Ἀκολούθησαν τὰ «Ὀνειροπολήματα», ἢ «Πριγκήπισσα Ἀργυρῶ» καὶ ἄλλα. Μὲ τὸ μυθιστόρημά του ὁ «Στρατηγὸς τῆς στρατιᾶς τῶν νεκρῶν» καθιερώθηκε στὸν Εὐρωπαϊκὸ χῶρο ὄχι μόνο σὰν μυθιστοριογράφος ἀλλὰ καὶ σὰν χρονικογράφος. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ στὸ νέο του μυθιστόρημα «Τὸ Κάστρο» τῆς Κρούγιας. Τὰ ἱστορικὰ ντοκουμέντα του εἶναι πλήρη. Τὸ ὕφος του αὐθεντικὸ. Μῦθος καὶ ἱστορία συμβαδίζουν.

Ὁ Ἰσμαήλ Κανταρὲ εἶναι ἴσως ὁ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸς ἀντιστασιακὸς συγγραφέας τῆς νέας λογοτεχνικῆς γενιᾶς τῆς Ἀλβανίας. Μὰ προπαντὸς εἶναι ἓνας πατριδολάτρης. Πατᾶ στέρεα τὸ χῶμα τῆς πατρίδας του κι ἀτενίζει περήφανος τὸ μέλλον. Μὰ τὸ ξαίρει πὼς πρέπει πρῶτα νὰ μιλήσουν γιὰ τὸ παρελθόν. Πρέπει ὁ λαὸς νὰ μάθει τὴν ἱστορία του. Ἀπὸ κεῖ θὰ πάρουν τὰ διδάγματα γιὰ νὰ προχωρήσουν μπροστά. Μ' ἓνα περήφανο ξέσπασμα καὶ πάθος μᾶς μιλάει γιὰ τοῦτα τὰ συμβάντα τῆς φυλῆς του. Ἕνα πάθος ποὺ εἶναι σύμφυτο μὲ τὴν πατριδολατρεία του. Τὸν καίει ἡ ἱερὴ φλόγα γιὰ τὴ γῆ - Ἀλβανία του, γιὰ τὴ μάνα - Ἀλβανία του (πόσο παραστατικὰ μᾶς δίνει τὴ φιγούρα της στὸ στεγνὸ πρόσωπο μιᾶς γριᾶς χωριάτισσας!) καὶ τὶς σελίδες του περιρρέει ἓνας ποταμὸς μὲ κοίτη χαλικόβραχη ποὺ ὁ ἀχὸς του μοιάζει ἄλλοτε σὰν ἠχηρὸ τύμπανο χαρᾶς ἄλλοτε σὰ μοιρολόγι καὶ κάποτε σὰν λυτρωτικὸ ἀναστάσιμο κάλεσμα. Αἶνος, θρῆνος, δοξαστικὸ, χορὸς, ἔρωτας, κλάμα, πόλεμος, ψαλμὸς εἶναι τοῦτο τὸ κάλεσμα. Ἀκόμα καὶ γιὰ τὴ θυσία. Ναί. Μὰ ποτὲ δὲ θὰ γίνῃ προσκλητήριον ὑποταγῆς. Μέσα στὶς ἀτέλειωτες χιλιετηρίδες τῆς ἱστορίας της, κάτω ἀπ' τὸ πέλμα τῶν λογῆς καταχτητῶν της, τούτη ἡ Μάνα Πατρίδα, περιμένει στωϊκὰ τὸ νικητήριον ὡσαννὰ τῆς ἐλευθερίας. Τότε θὰ χτυπήσουν τὰ τύμπανα τῆς μεγάλης γιορτῆς.

Μὲ τοῦτο τὸ βιβλίον του, **ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ**, ὁ Ἰσμαήλ Κανταρὲ μᾶς μιλάει γιὰ τὸν πιὸ φοβερὸ κίνδυνον ποὺ διέτρεξε ἡ πατρίδα του, ὄντας τὸν 15ο αἰῶνα ἢ πλημμυρίδα τῶν Κονιάρων Τούρκων σάρωνε στὸ διάβα της λαοὺς καὶ ἔθνη. Τότε ἐνάντια σ' αὐτὸ τὸν πανίσχυρον ἐχθρὸ ὄρθωσε σχεδὸν μόνος τὸ ἀνάστημά του ὁ περή-

φανος Γιώργης Καστριώτης, ὁ Σκεντέρμπεης. Ἐκεῖ στὸ Κάστρο

του, στὸ Κάστρο τῆς Κρούγιας, κάτω ἀπ' τὰ τείχη της, ἄρχισε ἕνας πολύχρονος αἱματηρὸς πόλεμος. Ἐνας πόλεμος ζωῆς καὶ θανάτου. Ὁ Καστριώτης τῶξαιρε πολεμοῦσαν πλέον γιὰ τὴν αὐθυπαρξία τους. Ἡ ὑποταγὴ θάφερνε τὸ χαμὸ τῆς πατρίδας του καὶ σὰν λαοῦ καὶ σὰν ἔθνους.

Τὸ ΚΑΣΤΡΟ εἶναι ἕνα ἀνεπανάληπτο ἱστορικὸ χρονικὸ, δοσμένο μὲ ζωντάνια, δύναμη, παραστατικότητα καὶ λογοτεχνικὴ περηφάνια. Προπαντός.

Στὸ ΚΑΣΤΡΟ, ὁ συγγραφέας μᾶς περιγράφει τὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ σκληροῦ πόλεμου, καὶ πιὸ ἀκριβέστερα, μιὰ ἀπ' τὶς πρῶτες ἐκστρατεῖες τῶν Τούρκων ἐνάντια στὴν Ἀλβανία μιὰ ἀπ' τὶς εἰκοσιτέσσερες ἐκεῖνες συνολικὰ ἐκστρατεῖες. Εἶναι ἕνας πόλεμος σύγχρονος, πὺ οἱ ἐξελίξεις του κι οἱ προφητικὲς διαστάσεις του στὴν ἀνέλιξή του, φέρνουν μπρὸς στὰ μάτια μας τὴ σημερινὴ εἰκόνα τοῦ πόλεμου! Ἀκόμη, πρέπει νὰ τονίσουμε πὺς ὁ Ἰσμαήλ Κανταρὲ εἶναι βαθειὰ ἀνθρώπινος, ἀντιπολεμιστὴς κι ἀντιμιλιταριστὴς. Κι ὅτι ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς τοὺς βλέπει χωρὶς μῖσος. Μὲ λύπηση, ἴσως, θὰ ταίριαζε νὰ ποῦμε. Γιατὶ ξαίρει, πὺς δὲν θὰ μπορέσουν, ποτέ μὰ ποτέ νὰ τοὺς ἀφανίσουν. Ἡ φυλὴ του δὲν θὰ ξεριζωθεῖ ἀπὸ τὴ γῆ τους, ἀπὸ τὶς πεδιάδες καὶ τὰ βουνά της. Ὅποιος ἐχθρὸς τύραννος κι ἂν εἶναι τοῦτος.

Προλογικά, τὰ γεγονότα πὺ προηγήθηκαν ἀπ' τὴν πολιορκία τοῦ κάστρου τῆς Κρούγιας ἔχουνε ὡς ἐξῆς:

Στὶς 4 τοῦ Νοέμβρη τοῦ 1443, κατὰ τὸ σούρουπο, κι ἐνῶ στὴν πεδιάδα τῆς Νίσσας τῆς Σερβίας συγκρούονταν ὁ Ὀθωμανικὸς στρατὸς καὶ οἱ ἐνωμένες δυνάμεις τῶν Χριστιανικῶν κεντροευρωπαϊκῶν κρατῶν σὲ μιὰ ἀπ' τὶς πιὸ αἱματηρὲς μάχες τῆς ἱστορίας, ὁ στρατηγὸς Σκεντέρμπεης μὲ τοὺς σωματοφύλακές του, βάζοντας σ' ἐφαρμογὴ ἕνα προμελετημένο σχέδιο ἐγκατέλειψε τὸ πεδίο τῆς μάχης τὴν πιὸ κρίσιμη στιγμή. Ἀρπάζοντας ἕνα ψεύτικο φιορμάνι—στὸ ὄνομα τάχα τοῦ Σουλτάνου— τῶσκασε τὴ νύχτα μὲ κατεύθυνση τ' Ἀλβανικὰ σύνορα. Κι ἔτσι τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, στερημένα ἀπ' τὸν ἰκανότερο στρατηγὸ τους, γνώρισαν μιὰ μεγάλη ἥττα.

Ὁ Σκεντέρμπεης εἶτανε γιὸς τοῦ Ἀλβανοῦ πρίγκηπα Γιάννη Καστριώτη, πὺ εἶχε ἐξαναγκαστεῖ ἀπ' τοὺς Τούρκους νὰ παραδώσει τοὺς γιούς του στὸ Σουλτάνο. Τὸ μικρὸ ἐννιάχρονο Γιώργη μαζὶ μὲ τ' ἀδελφία του. Τ' ἀγόρια στάλθηκαν σὰν ὄμηροι στὸ Σουλτάνο νὰ ἐκπαιδευτοῦν στὴν ὀθωμανικὴ αὐλή. Τ' ἀδελφία του θὰ ἐξαφανίζονταν ἀργότερα κάτω ἀπὸ μυστηριώδεις συνθήκες.

Ἀντίθετα, στὸ Γιώργη δόθηκε ἡ δυνατότητα νὰ κάνει μιὰ λαμπρὴ καριέρα καὶ νὰ φάσει στὸ βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ ἀπ' τὰ εἰκοσιδύο κιόλας χρόνια του. (Σκεντέρ-μπέης εἶτανε τὸ ἐξισλαμισμένο ὄνομά του).

Κεῖνες τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ 1443, ὁ Γ. Καστριώτης μαζί μὲ τοὺς δικούς του, κάλπασε ὀρμητικὰ γιὰ νὰ φτάσει στὴν πατρίδα του ποὺ ἡ μνήμη της (παρόλη τὴ μακριὰ ἀπουσία του, τὴν ἐκπαίδευση ποὺ πῆρε καὶ τὴ γνωριμιὰ τῆς λαμπρότητας τῆς ὀθωμανικῆς αὐλῆς) εἶχε διατηρηθεῖ ζωντανὴ στὴν καρδιὰ καὶ τὴ σκέψη του.

Ἔστερα ἀπὸ τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες καλπάζοντας μανιασμένα δίχως μιὰ στιγμὴ ἀνάπαυσης, ὁ Σκεντέρμπεης ἔφτασε τελικὰ στοὺς προμαχῶνες τοῦ φρούριου τῆς Κρούγιας, τῆς πρωτεύουσας τῆς ὑποδουλωμένης Ἀλβανίας.

Δείχνοντας τὸ ψεύτικο φερμάνι του μπῆκε μέσα στὸ φρούριο. Μόλις βγῆκε ἔξω ἡ τουρκικὴ φρουρά, κατέβασε τὴ μισητὴ σημαία μὲ τὸ μισοφέγγαρο καὶ τ' ἄστρα ἀπ' τοὺς πύργους τῆς Κρούγιας καὶ ὑψωσε τὴν παλιὰ κόκκινη ἀλβανικὴ σημαία μὲ τὸ μαῦρο δικέφαλο ἀετό. Εἶταν ἡ 28 Νοέμβρη τοῦ 1443. Ἐκείνη τὴν ἴδια μέρα πρόφερε τὰ λόγια ποὺ μείνανε ἱστορικά: «Δὲν σὰς ἔφερα ἐγὼ τὴν ἐλευθερία, εἶπε, τὴ βρῆκα μέσ' στὶς καρδιές σας».

Αὐτὴ ἡ πράξη εἶτανε μιὰ ἀνοιχτὴ ἐξέγερση ἐνάντια στὸ Σουλτάνο. Ἡ πρόκληση εἶταν στ' ἀλήθεια τρομαχτικὴ. Καὶ τοῦ ἄξιζε μιὰ ὑποδειγματικὴ τιμωρία. Ἔτσι ἄρχισε μιὰ ἀπ' τὶς πιὸ ἄγριες, τὶς πιὸ ἰδιόμορφες καὶ πιὸ δραματικὲς συγκρούσεις τοῦ αἰῶνα, ἕνας ἀγώνας ἀνάμεσα στὴν Ὀθωμανικὴ ὑπερδύναμη καὶ τὴ μικρὴ Ἀλβανία. Ὁ ἀγώνας θὰ παρατεινόταν γιὰ εἰκοσιπέντε χρόνια, κλονίζοντας συθέμελα τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία.

Ὁ Σουλτάνος Μουράτ παραδέχτηκε γρήγορα τὴ σοβαρότητα τῆς ἐξέγερσης. Στὴν ἀρχὴ προσπάθησε νὰ δώσει μιὰ λύση στὴ διαμάχη μὲ φιλικὸ τόπο. Στὸ γράμμα ποὺ ἔστειλε στὸ Σκεντέρμπεη ἄρχιζε μὲ τὴν προσφώνηση «Γιέ μου», σὰ νὰ ἔτρεφε εὐλικρινὴ στοργὴ γιὰ τὸ νεαρὸ στρατηγό. Ἔστερα ἀπ' τὰ εὐγενικὰ γράμματα ἀκολούθησαν ἀπειλές καὶ τελικὰ, ὅπως θὰ περιμένε ὁ καθένας, ἦρθε ὁ πόλεμος.

Ἐνάντια στὴ μικρὴ Ἀλβανία στάλθηκαν οἱ τρομερὲς Τουρκικὲς στρατιές κάτω ἀπ' τὴν καθοδήγηση τῶν καλύτερων στρατηγῶν. Ὅλοι τους ὁμως κατατροπώθηκαν. Ἔστερα ἀπὸ κάθε ἦττα, οἱ Τοῦρκοι σερασκέρηδες ἀντικαθιστοῦνταν καὶ τιμωροῦνταν. Κι εὐθὺς ἀμέσως στέλνονταν καινούργιες καὶ πιὸ ἰσχυρὲς στρατιές γιὰ νὰ καταλάβουν τὴν Ἀλβανία. Μὰ τὸ ἀποτέλεσμα εἶταν πάντα

τὸ ἴδιο: οἱ ἥττες ἀκολουθοῦνταν ἀπὸ ἥττες. Στὸ τέλος ἀποφάσισε ὁ Σουλτάνος Μουράτ νὰ μπεῖ ὁ ἴδιος ἀρχηγὸς τῆς τιμωρητικῆς ἐκστρατείας ἐνάντια στὸν «ἄσωτο γιό». Αὐτὸ συνέβηκε τὸ 1448. Γι' ἀτέλειωτους μῆνες πολιορκήσε τὸ κάστρο τῆς Κρούγιας καὶ ἡ μιὰ ἐπίθεση διαδέχονταν τὴν ἄλλη. Μὰ τὸ ἀποτέλεσμα εἶτανε ν' ἀφήσει κάτω ἀπ' τὰ τεῖχη τῆς δεκάδες χιλιάδες νεκρούς. Ἀπ' τὴν ἀπελπίσια τοῦ πού δὲν μποροῦσε νὰ φτάσει στὸ σκοπὸ τοῦ ἀρρώστησε καὶ πέθανε μακριὰ ἀπ' τὴν πρωτεύουσά του.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνοδό του στὸν ὀθωμανικὸ θρόνο, ὁ γιὸς του σουλτάνος Μωάμεθ Β', ὁ κατακτητὴς τῆς Κωνσταντινούπολης κι ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἱκανοὺς ἀρχηγοὺς τῆς τέχνης τοῦ πολέμου ὄλων τῶν ἐποχῶν, θέλησε κι αὐτὸς νὰ δοκιμάσει τὴν τύχη του. Τὸ 1450 μπῆκε στὴν Ἀλβανία ἐπικεφαλῆς ἑνὸς τεράστιου στρατοῦ, τοῦ πιὸ ἰσχυροῦ καὶ πιὸ σύγχρονου στρατοῦ τῆς ἐποχῆς. Μὰ κι αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του εἶχε τὴν ἴδια μοῖρα μὲ τοὺς προκατόχους του καὶ γύρισε νικημένος καὶ ταπεινωμένος στὴν Κωνσταντινούπολη.

Τὸ γεγονὸς ὅτι δυὸ ἀπ' τοὺς πιὸ φημισμένους σουλτάνους ὀδήγησαν προσωπικὰ ἐκεῖνες τὶς ἐκστρατεῖες δείχνει καθαρὰ τὴ σημασία πού ἔδιναν οἱ Τούρκοι σ' ἐκεῖνο τὸν πόλεμο. Κάθε ἀνοιξη τὰ τουρκικὰ στρατεύματα θὰ πορεύονταν πρὸς τὴν Ἀλβανία καὶ κάθε φθινόπωρο θ' ἀναγκάζονταν, ἐξαιτίας τῶν μεγάλων ἀπωλειῶν τους, νὰ σημάνουν ὑποχώρηση. Κι αὐτὸ συνεχίστηκε γιὰ ἕνα τέταρτο τοῦ αἰῶνα. Οἱ Ἀλβανοὶ κεῖνα τὰ χρόνια στάθηκαν οἱ ἥρωες ἑνὸς τρομεροῦ καὶ μεγαλειώδικοι δράματος. Ἡ γῆ τους κἀηκε καὶ λεηλατήθηκε, ὁ πληθυσμὸς τους ἀποδεκατίστηκε, ἡ οἰκονομία τους καταστράφηκε, οἱ πόλεις τους ἐρειπώθηκαν. Μὰ παρόλ' αὐτὰ συνέχισαν τὸν ἀδυσώπητο πόλεμο πού τοὺς ἐπέβαλαν. Ἀλλὰ μιὰ μέρα, στὶς 17 Γενάρη τοῦ 1467 συνέβηκε τ' ἀναπόφευκτο: πέθανε ὁ Σκεντέρμπεης στὸ ἀπώγειο τῆς δόξας του. Ἀκούγοντας τὴν εἶδηση τοῦ θανάτου του ὁ Μωάμεθ Β' εἶπε: «Τούτη ἡ χώρα δὲ θὰ ξαναδεῖ νὰ γεννιέται ἕνα παρόμοιο λιοντάρι». Καὶ διέταξε ἀμέσως νὰ ξαναρχίσουν οἱ ἐπιχειρήσεις. Γι' ἄλλα ἔντεκα χρόνια οἱ Ἀλβανοί, ὕστερα ἀπ' τὸν θάνατο τοῦ Σκεντέρμπεη, ἀντιστάθηκαν ἐπίμονα στὸν κατακτητὴ. Ὑστερα, τὸ ἕνα μετὰ τ' ἄλλο τὰ κάστρα τῆς ἔπεσαν. Ἡ Ἀλβανία καταλήφθηκε ὀριστικά. Ἀλλὰ αὐτὸς ὁ σαρανταπεντάχρονος ἀγώνας τους δὲν πῆγε χαμένος. Ἐγινε τὸ οὐσιωδέστερο στοιχεῖο τοῦ χαρακτῆρα τῶν Ἀλβανῶν. Ἀπ' τὰ βάθη τῆς μνήμης τοῦ ἔθνους ἡ φιγούρα τοῦ Σκεντέρμπεη δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ φωτίζεται μ' ὀλοένα καὶ καινουργιότερη λάμψη.

ΝΙΚΟΣ ΜΠΟΥΤΒΑΣ

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ χειμῶνα, διὰν ἔφυγαν οἱ ἀγγελιοφόροι τοῦ σουλιάνου, καταλάβαμε πὼς ὁ πόλεμος εἶτανε πιά ἀναπόφρευκτος. "Ὅλες οἱ πιέσεις πού ἄσκησαν πάνω μας σιάθηκαν ἀνίκανες νά μᾶς κάνουν ν' ἀποδεχτοῦμε τὴν ὑποτέλεια. Στὴν ἀρχὴ μᾶς γέμισαν μὲ κολακεῖες κι ὑποσχέσεις, ἔπειτα μᾶς κατηγόρησαν γι' ἀποσιτίες κι ἀχάριστους — παναπεῖ πουλημένους σιὺς «φράγκους» καὶ σιὴν Εὐρώπη. Τελικά μᾶς ἀπείλησαν ἀνοιχιά ὅτι θά μᾶς τσακίσουν μὲ τὰ ὄπλα τους. «Ἐχετε μεγάλη ἐμπιστοσύνη σιὰ τείχη τῶν κάστρων σας, μᾶς εἶπαν. Μά κι ἂν ἀκόμα εἶναι πραγματικά ἀπόρθητα αὐτὰ τὰ τείχη, ἐμεῖς θά τὰ σφίξουμε μέσα σιὸ σιδερένιο κλοιό τῆς πολιορκίας. Καὶ θά σᾶς ἀναγκάσουμε νά παραδοθεῖτε ἀπ' τὴν πείνα. Σὲ κάθε συγκομιδὴ κι ἀλώνισμα θά νομίζετε τὸν οὐρανὸ χωράφι σπαρμένο μὲ σιᾶρι καὶ τὸ φεγγάρι δρεπάνι».

Ἐπειτα ἔφυγαν. Δυὸ βδομάδες ἀργότερα ἤρθε ἓνας ὑποτελὴς τοῦ σουλιάνου, ὑποκρίθηκε πὼς εἶταν φίλος μας καὶ προσπάθησε νά μεσολαβήσῃ γιὰ συμφιλίωση. Μά ἀπόπυχε κι αὐτὸς σιὴν προσπάθειά του. Τότε, πρὶν κλείσει καλά - καλά ἓνας μῆνας, μόλις πῆραν τὰ γράμματα μὲ τίς ἐντολὲς τοῦ σουλιάνου, ἔκοπαν ὅλοι μὲ τὴ σειρά οἱ ὑποτελεῖς του τίς σχέσεις τους μαζί μας.

Τώρα ξέραμε πὼς ἀργά ἢ γρήγορα θ' ἄρχονταν. Ξέραμε πὼς δὲ θ' ἄσπιελναν πιά μιὰ μικρὴ ἀποσιολὴ γιὰ νά μᾶς τιμωρήσῃ, σὰν ἐκεῖνη πὺν νίκησε σιὸ Τορβιόλ¹ ὁ Γκιέργκι μας, ἀλλὰ τίς ἀτέλειωτες δυνάμεις τοῦ πιὸ μεγάλου σιραιτοῦ σιὸν κόσμο. Τὸ κάστρο μας ἦταν τὸ πρῶτο πὺν θ' ἄπρεπε ν' ἀντιμετωπίσει τὸ τρομερὸ τους χτύπημα. Σύγκρουση. Ὅλο τὸ καλοκαῖρι δυναμώναμε τὰ τείχη, διορθώναμε τοὺς χαλασμένους πύργους, μεγαλώναμε τ' ἀπόθεμα τῶν ὄπλων καὶ τῶν τροφίμων κι ἐκπαιδεύαμε νύχτα μέρα τοὺς νέους σιὸν πόλεμο. Κάποτε, ἔφτασε ἡ εἶδηση πὼς οἱ ἐχθροὶ ξεκίνησαν.

1. Τορβιόλ: τοποθεσία στὴ Νότια Ἀλβανία, μεταξὺ Πόγραδετς καὶ Ἐλμπασάν ὅπου ὁ Σκεντέρμπεης σύντριψε γιὰ πρώτη φορὰ τοὺς Τούρκους σὲ μιὰ ἀξιωματικὴ μάχη.

Προχωροῦσαν ἀργά. Στά μέσα τοῦ Ἰούνη πέρασαν τὰ σύνορα. Μιά μέρα ἀργότερα ἔφτασε ὁ Γκιέργκι μας γιὰ νά κάνει ἐπιθεώρηση σιὸ κάστρο. Σύμφωνα μὲ τὴ συνηθισμένη τακτικὴ του, θ' ἄπρεπε νά μείνει ἔξω ἀπ' τὰ τεῖχη γιὰ νά πολεμήσει. Ἀφοῦ τὰ ἔλεγξε ὅλα κι ἔδωσε τίς πρῆπουσες διαταγὰς γιὰ τὸ κάθε τί, τ' ἀπόγευμα σίς 11 τοῦ Ἰούνη, βγῆκε μὲ τὴ συνοδεία του ἀπὸ τὸ κάστρο, παίροντας μαζί του τοὺς γέροντες, μερικὲς ἀπὸ τίς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά μας, πού ὅσο καιρὸ θά κρατοῦσε ὁ πόλεμος θ' ἄμεναν πάνω σιὰ θουνά. Ἐμεῖς τοὺς συνοδέψαμε κάμποσο διάστημα σ' ἀπόλυτη σιωπὴ. Ἐπειτα, ἀφοῦ τοὺς ἀφήσαμε καὶ γυρίσαμε σιὸ κάστρο, ἀνεβήκαμε σιὰ τεῖχη καὶ τοὺς πύργους καὶ γιὰ πολὺ ὥρα μείναμε κεῖ πάνω ν' ἀκολουθᾶμε μὲ τὸ βλέμμα τὴ γραμμὴ πού συνεχῶς ξεμάκραινε. Τοὺς εἶδαμε νά θγαίνουν σιὸ ὄροπέδιο πού ἔβοσκαν τὰ πρόβατα, ἔπειτα σιὴν ἀπότομη ἀνηφοριὰ καὶ τελικά, κοντὰ σιὸ Πέρασμα τ' Ἀνέμου. Μετὰ δὲν τοὺς ξεχωρίζαμε πιά. Τώρα χωρὶς τίς φωνὰς τῶν παιδιῶν μας, τὸ κάστρο μᾶς φάνηκε θουδό. Κλείσαμε τίς κασιρόπορες καὶ περιμέναμε τὸν ἐχθρὸ νά φανεῖ.

Τὸ πρωὶ σίς 12 τοῦ Ἰούνη, πρὶν ἀκόμα καλοξημερώσει, ἓνας ἀπ' τοὺς φρουροὺς ἀνάγγειλε πὼς πέρα μακρυνά μιὰ κίτρινη ὀμίχλη φάνηκε νά ξεχωρίζει. Ἦταν ἡ σκόνη πού σήκωναν σιὸ διάβα τους ἐρχόμενοι οἱ Τοῦρκοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΣΤΙΣ 18 τοῦ Ἰούνη, τὰ τούρκικα στρατεύματα ἔφτασαν κάτω ἀπ' τὰ τείχη τοῦ κάστρου. Ὅλη τὴ μέρα ταχτοποιοῦνταν γύρω του. Βράδυαζε κι ὁ στρατὸς δὲν εἶχε φτάσει ἀκόμα ὀλόκληρος. Κι ἄλλα «ταμπόρ»* συνέχιζαν νὰ φτάνουν τῶνα ὕστερα ἀπ' τὸ ἄλλο σὲ μιὰ ἀτέλιωτη γραμμὴ. Μιὰ παχιά σκόνη σκέπαζε τοὺς στρατιῶτες, τὶς σημαῖες, τ' ἄλογα μὲ τὶς μάλλινες κουβέρτες ριγμένες στὴ ράχη, τ' ἀμάξια, τ' ἄρματα, τὶς καμῆλες ποὺ μεταφέρναν τὰ μπρούτζινα φορτία, τὶς ἀσπίδες, τὰ τύμπανα καὶ ὅλα τ' ἄλλα χρειαζόμενα ἐφόδια. Μόλις ἔφταναν στὴ πεδιάδα μπροστὰ στὸ κάστρο, μιὰ ὀμάδα ἀπὸ ἀξιωματικούς εἰδικούς στὴ στρατοπέδευση, ὑπόδειχνε στοὺς στρατιῶτες τὸ κατάλληλο μέρος, κι αὐτοὶ, στὴ στιγμή, κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τῶν διοικητῶν τους, ἄρχιζαν νὰ στήνουν τὶς σκηνές, βάζοντας τὰ δυνατὰ τους νὰ τελειώσουν γρήγορα, γιὰ νὰ ξαπλώσουν ἔπειτα μέσα μισοπεθαμένοι καθὼς εἶτανε ἀπ' τὴν κούραση, τὴν πορεία καὶ τὸν κάματο.

Ὁ ἀρχιστράτηγος Οὐγκουρλού Τουρσοῦν πασᾶς, στεκόταν μόνος, ὄρθιος μπροστὰ στὴ μεγάλη ροδόχρωμη σκηνὴ του καὶ κοίταζε τὰ τελευταῖα «ταμπόρ», ποὺ μόλις εἶχαν φτάσει νὰ στήνουν τὶς σκηνές πάνω στὸ ἀνώμαλο ἔδαφος ποὺ φωτίζονταν ἀπὸ τὸ στεργνὸ λυκόφως. Τώρα τὸ ἀπέραντο στρατόπεδο ποὺ ἀντηχοῦσε ἀπὸ φωνές, διαταγές, χλιμιντρίσματα, προσευχές, χτυπήματα ἀπὸ ἀλογοπέταλα κι ἄλλους διάφορους θόρυβους, ἔμοιαζε μὲ μιὰ γιγάντια σαρανταποδαρούσα ποὺ ἀπλώνοντας τῶνα τῆς πόδι πρὸς τὴ μιὰ μεριά καὶ τὸ ἄλλο πρὸς τὴν ἄλλη, ἔζωνε ἀργὰ τὸ κάστρο. Οἱ πιὸ κοντινὲς σκηνές βρίσκονταν λιγότερο ἀπὸ ἑκατὸ βήματα ἀπ' τὰ τείχη, ἐνῶ τὶς μακρυνότερες δὲν τὶς ἔπιανε τὸ μάτι. Οἱ βοηθοὶ τοῦ πασᾶ ἐπιμέναν νὰ στήσουν τὴ σκηνὴ του στὰ ὀκτακόσια βήματα ἀπ' τὰ τείχη, ἀλλ' αὐτὸς δὲ δέχτηκε νὰ τὴν στήσουν μακρύτερα ἀπ' τὰ ἑξακόσια. Τὸν παλιὸ καιρὸ, τότε ποὺ ἦταν νέος, στὴν ἀρχὴ τῆς στρατιωτικῆς καριέρας του, κοιμόταν σχεδὸν κάτω ἀπ' τὰ τείχη τῶν κάστρων, σ' ἀπόσταση πενήντα βήματα περίπου ἀπ' αὐτά. Ἀλλ' ἀργότερα, ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς πολέμους καὶ πολιορκίες καὶ καθὼς ἀνέβαινε συνε-

* Ταμπόρ: τάγμα

χῶς στήν ἱεραρχία, μαζὶ μὲ τὸ χρῶμα τῆς σκηνῆς του ἄλλαξε καὶ τὴν ἀπόσταση ἀπ' τὰ τείχη ποὺ πολεμοῦσε.

Ὁ Τουρσοὺν πασαῖς ἄφησε νὰ τοῦ ξεφύγει ἓνας ἀναστεναγμὸς. Πάντα, ὅταν πρωταντίκριζε τὰ κάστρα ποὺ ἔπρεπε νὰ πολιορκήσῃ καὶ νὰ κυριέψῃ, αἰσθανόταν φόβο κι ἀνησυχία γιὰ τὸ ἄγνωστο ποὺ ἐνάντια του θὰ πολεμοῦσε.

Τὸ κάστρο ποὺ τούτῃ τῇ φορᾶ ὑψώνονταν μπροστά του, εἶταν μεγαγχολικό. Ὑπῆρχε κάτι ἀφύσικο, σχεδὸν θλιβερὸ στὸ σχῆμα τῆς κατασκευῆς του καὶ τὴν τοποθέτηση τῶν πύργων του. Αὐτὴ τὴν αἰσθησὴ τοῦ ἀφύσικου τὴν πρωτόχε δυὸ μῆνες πρίν, ὅταν εἰδικοί στήν προετοιμασία τῆς ἐκστρατείας τοῦ παρουσιάσαν γιὰ πρώτη φορᾶ τὸ σχέδιο τοῦ κάστρου. Τοῦτο τὸ σχέδιο τὸ ἄπλωσε μύριες φορές πάνω στὰ γόνατά του, ἀργὰ τῇ νύχτα, ἐκεῖ κάτω στήν Προύσσα, στὸ μεγάλο σπίτι του, ὅταν ὅλοι οἱ ἄλλοι κοιμώντουσαν. Ἦξερε σχεδὸν ἀπ' ἔξω κάθε του λεπτομέρεια καὶ μὸλ' αὐτά, τώρα ποὺ μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια ἔβλεπε τὸ κάστρο, ἔνοιωθε μιὰ βαθιὰ θλίψη στήν ψυχή.

Ἀναρωτήθηκε ποιὸς ἀρχιτέκτονας νὰ τόχε σχεδιάσει καὶ πῶς εἶτανε δυνατὸ νᾶναι ὅλα τόσα ἀπαίσια: Ἀπὸ τῆ θέση ποὺ ὑψωνόταν ὡς με τῆ σημαία του στὸν πρῶτο πύργο, τὴν τραμερὴ κόκκινη σημαία μὲ τὸ μαῦρο δικέφαλο πουλὶ στὴ μέση.

Ἀπόσυρε ἀργὰ τὸ βλέμμα ἀπ' τὸ κάστρο καὶ κοίταξε πάλι τὸ στρατό του ποὺ στρατοπέδευε. Καθὼς ἡ πεδιάδα τυλιγόταν στὸ σκοτάδι, ἐκεῖνο τὸ ἀτελείωτο πλῆθος ἀπὸ ἄσπρες σκηνές φαινόταν νὰ αἰωρεῖται πάνω της σὰν ἓνα πέπλο ὀμίχλης. Νὰ ποῦ στρατοπέδευσαν λοιπὸν κάποτε σύμφωνα μὲ τὸ προκαθορισμένο σχέδιο ὅλα μὲ τῇ σειρά τ' ἀποσπάσματα τοῦ στρατοῦ του. Ἀπὸ δῶ φαίνονταν οἱ ἄσπρες σὰν χιόνι σημαῖες τῶν γενίτσαρων καὶ τὰ κασσιτερωμένα χάλκινα καζάνια τους ποὺ κρέμονταν στὰ ψηλὰ δέντρα. Οἱ ἀκεντζίνοι πήγαιναν στὸ ποτάμι νὰ ποτίσουν τ' ἄλογα. Μακρυὰ, σὰν μιὰ ἀτέλειωτη μυρμηγκιά, ἄσπριζαν οἱ σκηνές τῶν ἄζάπων. Πίσω τους ἀκολουθοῦσε τ' ἀπειρο πλῆθος ἀπ' τὶς σκηνές τῶν ἐσκυντζίνων κι ἔπειτα ἐκεῖνες τῶν δαλκελέτσων (ξιφομάχων), τῶν σερντενγκι-εστλέρων (τῶν στρατιωτῶν τοῦ θανάτου), τῶν μουσουλμάνων στρατιωτῶν, οἱ πολυτελεῖς σκηνές τῶν σπαχήδων, τὰ «ταμπόρ». τῶν Κούρδων, τῶν Περσῶν, τῶν Τατάρων, τῶν Καυκασίων, τῶν Καλμούχων, κι ἀκόμη πιὸ μακρυὰ, ἐκεῖ ποὺ δὲν μποροῦσε πιά νὰ δεῖ τίποτα τὸ μάτι τοῦ ἀρχιστράτηγου, ἔπρεπε νὰ βρίσκεται τὸ παρδαλὸ τσοῦρμο τῶν ἄτακτων ἐθελοντικῶν στρατευμάτων, ποὺ τὸ σωστὸ ἀριθμὸ τους κανένας δὲν τὸν ἤξερε. Ὅλα ταχτοποιοῦνταν μὲ ἀργὸ ρυθμὸ κι ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ στρατοῦ κοιμότανε κιόλας. Ἀκούγονταν μόνον οἱ θόρυβοι ἀπ' τοὺς στρατιῶτες τῶν ἀποσπασμάτων ἀνε-

φοδιασμοῦ πού ξεφόρτωναν ἀπ' τὶς καιμῆλες κιβώτια γεμάτα μπροῦτσο, καζάνια γιὰ τὸ μαγεῖρεμα, ἀμέτρητους σάκκους μὲ τρόφιμα, ἀσκιά μὲ λάδι καὶ μέλι, δέματα κάθε εἶδους, ὑλικὸ γιὰ τὶς κατασκευές, πολιορκητικὲς μηχανές, διάφορα ἐργαλεῖα, σκηνές.

Οἱ καιμῆλες, λευτερωμένες ἀπ' τὸ φορτίο τους, ξεκουράζονταν ξαπλωμένες στὴ γῆ ἐδῶ κι ἐκεῖ. Τώρα πού εἶχε πέσει ὀλότελα τὸ σκοτάδι τῆς νύχτας, οἱ σιλουέτες τους φαίνονταν σὰν μικρὰ εἰρηνικὰ βουναλάκια. Ὁ Τουρσοῦν πασαῶς βλέποντάς τες αἰσθάνθηκε μιὰ βαθιὰ νοσταλγία γιὰ τὴν Ἀνατολή του. Στὸ ταξίδι τοῦ ἔρχονταν συνεχῶς στὸ νοῦ οἱ κάμποι τῆς πού εἶταν ἤσυχοι καὶ κοιμισμένοι τὸ βράδυ. Μὰ πιὸ πολὺ τοὺς θυμήθηκε μόλις μπῆκε ὁ στρατός του στὴ χώρα τῶν Ἀλβανῶν καὶ πρωταντίκρυσε τοῦτα δῶ τὰ βουνά τους πού σὲ γέμιζαν ἀθέλητο φόβο. Εἶτανε νωρὶς κάποιο πρωί. Λαγοκοιμόταν πάνω στ' ἄλογό του ὅταν ἀκούστηκαν ἀπ' ὅλες τὶς μεριές οἱ λέξεις «νταγκλάρ, νταγκλάρ» μ' ἓνα περίεργο τρόπο, ἔτσι πού τὶς ξεστόμιζαν μὲ τρόμο. Κι εἶδε τοὺς ἀξιωματικούς του νὰ τεντώνουν τὸ κεφάλι μιὰ δεξιά, μιὰ ἀριστερά γιὰ νὰ δοῦν καλύτερα. Σήκωσε κι αὐτὸς τὸ κεφάλι καὶ κοίταξε τὰ βουνά γιὰ πολλή ὥρα. Ποτὲ δὲν ξαναῆχε δεῖ παρόμοια βουνά. Ἐμοιαζαν μὲ τρομερὸ τυραννικὸ ἐφιάλτη, μ' ἓνα ἐφιάλτη χωρὶς τέλος. Ἡ γῆ καὶ οἱ πέτρες εἶχαν ριχτεῖ μὲ τέτια λύσσα πρὸς τὸν οὐρανό, σὰν νᾶχαν ἀνατραπεῖ ὅλοι οἱ νόμοι τῆς φύσης. «Ὁ Ἀλλάχ θᾶταν σίγουρα πολὺ νευρικός ὅταν ἔφτιαξε αὐτὸν τὸν τόπο» σκέφτηκε καὶ γιὰ ἑκατοστὴ φορά ἀπὸ τότε πού ἄρχισε αὐτὴ ἡ πορεία ἀναρωτήθηκε μὲ πόνο ἂν ὁ διορισμὸς του σὰν ἀρχιστράτηγου αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας εἶτανε ἔργο φίλων ἢ ἐχθρῶν του.

Στὴ διάρκεια τῆς πορείας πρόσεξε πὼς ἡ θεὰ τῶν βουνῶν ἔκανε νευρικούς καὶ τοὺς ἀξιωματικούς του. Στὶς κουβέντες τους, πετοῦσαν κάθε τόσο περισσότερα μισόλογα γιὰ τὴν πεδιάδα πού θὰ ἐμφανιζόταν ξάφνου μπροστά τους σὰν πηγᾶδι μέσα στὴν ἔρημο. Ὁ στρατός πού προχωροῦσε ἀργὰ ἔσερνε τώρα μαζὶ μὲ τὰ ὅπλα καὶ τὰ πολεμοφόδια καὶ τὴ βαριά σκιά τῶν βουνῶν. Τῶνοιωθε κι' ὁ ἴδιος.

Φώναξε τὸν χρονικογράφο τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ζήτησε νὰ περιγράψει αὐτά τὰ βουνά στὸ χρονικό του. Ὁ χρονικογράφος τρέμοντας ὀλόκληρος ἀπ' τὴν ταραχὴ, σκαρφίστηκε πολλὲς μακρυὲς καὶ τρομερὲς φράσεις ποῦδιναν τὴν εἰκόνα τῶν βουνῶν, μὰ καμιὰ ἀπὸ τὶς περιγραφὲς αὐτὲς δὲν ἄρεσε στὸν πασαῶ. Τὸν διάταξε νὰ τὸ ξανασκεφεῖ καὶ νὰ παρουσιαστεῖ μπροστά του τὴν ἐπόμενη μέρα.

Τὸ ἄλλο πρωτὶ ὁ χρονικογράφος μὲ τὰ μάτια κόκκινα ἀπὸ τὴν

ἀϋπνία, τοῦ διάβασε τή νέα περιγραφή. Ἐγγραφε πώς ἦταν τόσο ψηλά κ' ἀπόκρημνα αὐτά τά βουνά πού μήτε τά κοράκια δέν μπορούσαν νά πετάξουν. Μόνο ὁ δαίμονας ἴσως θά μπορούσε ν' ἀνεβεῖ στηριγμένος σ' ἓνα μπαστούνι, πέφτοντας κι' αὐτὸς σέ κάθε βῆμα καὶ τσακίζοντας τά κόκκαλά του. Σ' αὐτά τά βουνά θά σκίζονταν σίγουρα καὶ τά παπούτσια τοῦ ἀρχιδιάβολου ἀκόμα κι' οἱ κότες ἂν δέν πεταλώνονταν δέν θά μπορούσαν νά περπατήσουν.

Αὐτή ἡ περιγραφή ἄρесе στὸν Τουρσούν πασᾶ. Τώρα πού ἡ πορεία εἶχε τελειώσει κι' ἔπεφτε ἡ νύχτα, θέλησε πάλι νά θυμηθεῖ τά λόγια τοῦ χρονικογράφου, ἀλλά ἦταν κουρασμένος καὶ τό μυαλό του προσπαθοῦσε ν'ἀβρει τήν ἡρεμία καὶ τή γαλήνη γιὰ νά ξεκουραστεῖ. Αὐτή εἶταν ἡ πιό μακρὰ κι' ἐξαντλητική πορεία πού ἔκανε ποτὲ στή στρατιωτική του ζωή. Ὁ παλιὸς δρόμος ποῦχε τό περίεργο ὄνομα Ἐγνατία καὶ σώθηκε ἀπὸ τή ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, χαλασμένος ἐδῶ κι' ἐκεῖ καὶ ἐπιδιορθωμένος μὲ τρομερὴ βιασύνη ἀπὸ τά σκαπανικά του πού ἀκολουθοῦσαν ὕστερα ἀπ' τήν ἐμπροσθοφυλακή, φαίνονταν πώς δέν θά τέλειωνε ποτέ. Μάλιστα μερικὲς φορὲς στά πιό στενά σημεῖα του, ἀποκλείστηκαν ὀλόκληρα τμήματα γιὰ πολὺ καιρὸ ὥσπου νά μπορέσουν ν' ἀνοίξουν οἱ στρατιῶτες τοῦ μηχανικοῦ κάποιο βοηθητικὸ μονοπάτι καὶ νά διευκολύνουν τήν ἀδιάκοπη προέλαση. Ὅταν ὁ δρόμος λευτερονότανε ὁ στρατὸς κινιῶντανε ἀργὰ μέσα στή σκόνη. Τώρα πού ὄλα εἶχαν τελειώσει, τοῦ φαινόταν πώς αὐτὴ ἡ παχιά ἐνοχλητικὴ σκόνη συνέχιζε νά πέφτει πάνω στή σκέψη του.

Πίσω του χλιμίντρισε ἓνα ἀπὸ τ' ἄλογα τοῦ κλειστοῦ ἀμαξιοῦ πού στεκόταν ἀκόμη μπροστά στήν πασχαλιά σκηνή ποῦχε στηθεῖ δίπλα στή δικιά του. Τοῦτο δῶ ἦταν τ' ἀμάξι πού κουβαλοῦσε τά πράγματά του καὶ τέσσερα ἀπ' τὰ κορίτσια τοῦ χαρεμιοῦ του.

Καθὼς ἐτοιμαζόταν ν' ἀναχωρήσει γιὰ τήν Ἀλβανία, πολλὲς φορὲς ἀναρωτήθηκε ἂν θ'ἄπρεπε νά πάρει μαζί του μερικὲς ἀπὸ τίς γυναῖκες τοῦ χαρεμιοῦ του. Μερικοὶ φίλοι τὸν συμβούλεψαν νά μὴν τίς πάρει, γιατί ἡ γυναῖκα στὸν πόλεμο φέρνει ἀναποδιά. Ἄλλοι πάλι τὸν συμβούλεψαν γιὰ τ' ἀντίθετο. Τοῦπαν πώς θ'ἄπρεπε νά πάρει μερικὲς γυναῖκες ἂν δέν ἤθελε νά καταντήσει νευρικός κι' ἂν ἤθελε ν'ἄχει γαλήνια ὄνειρα ὅσο γαλήνια μπορούν ν'ἄναι τά ὄνειρα στὸν πόλεμο. Οἱ πασάδες δέν ἔπαιρναν συνήθως γυναῖκες στοὺς πόλεμους ἢ τίς πορεῖες. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ ἐκστρατεία θά γίνονταν σέ μιά πολὺ μακρυνή χώρα. Ἀκόμη, προβλεπόταν πώς θ'ἄταν πολὺμηγη ἢ πολιορκία. Δέν εἶταν ὁμοίως αὐτοὶ λόγοι γιὰ νά πάρουν μαζί τους γυναῖκες, γιατί τ'ἄξεραν πώς σέ ὁποιοδήποτε πό-

λεμο, όσο μακροχρόνιος κι αν εΐτανε κι όσο μακρυνά κι αν γίνονταν, υπήρχαν πάντα αΐχμάλωτες. Κι ηΐξεραν ακόμη πως οΐ αΐχμάλωτες εΐταν πάντα πολύ πιο ευχάριστες απ' οποιαδήποτε γυναΐκα του χαρεμιού κι ακόμη περισσότερο για τους στρατιώτες που τις κατακτούσαν με αΐμα. "Όμως οΐ πιο στενοΐ του φίλοι, αυτοΐ που τον συμβούλεψαν να πάρει μαζί του τὰ κορίτσια, τουΐχανε πει στον τόπο που πήγαιναν, εΐταν δύσκολο να πιάσουν αΐχμάλωτες. Έκει κάτω υπάρχουν ώραΐα κορίτσια, τουΐχανε πει. Ουρί. Σύμφωνα με τήν περιγραφή κάποιου ποιητή που ακολουθούσε κι' αυτός τήν στρατιωτική αποστολή, εΐτανε άσπρες σαν τὰ πρωινά όνειρα. Άλλά δυστυχώς σαν κι αυτά άπιαστες. Συχνά, όταν οΐ στρατιώτες του έχθρου πλησίαζαν για να τις πιάσουν, αυτές ρίχνονταν απ' τὰ βράχια και συντρίβονταν κάτω στα βάραθρα. Αυτά φυσικά, του τὰπανε εμπιστευτικά οΐ στενοΐ του φίλοι και μετά απ' αυτό εΐταν π' άποφάσισε να πάρει τέσσερις όλες κι όλες από τις δεκαοχτώ γυναΐκες του χαρεμιού του, προσέχοντας να ναι οΐ πιο γερές και πιο νέες. "Όταν έφτασε η μεγάλη στιγμή της αναχώρησης, ο μεγάλος βεζύρης που βρέθηκε εκεί για ν' αποχαιρετήσει τὰ στρατεύματα, πρόσεξε τό μικρό άμάξι με τὰ κλειστά παραθυράκια και ρώτησε τον Τουρσουν πασα γιατί επαιρνε μαζί του γυναΐκες σ' ένα τόπο φημισμένο για τήν όμορφιά των κοριτσιών. "Ο πασας άποφεύγοντας τό μοχθηρό του βλέμμα άποκρίθηκε πως δεν ηΐθελε να πάρει μερίδιο από τις αΐχμάλωτες που οΐ στρατιώτες του με τόσο κόπο κι αΐμα θάπιαναν.

Σ' όλη τήν πορεία μήτε που θυμήθηκε καμιά φορά τὰ κορίτσια. Τώρα σίγουρα θά κοιμόντουσαν κουρασμένες κι εξαντλημένες απ' τό ταξίδι μέσα στην πασχαλιά σκηνή τους.

"Άρχισε να ψιχαλΐζει. Τότε, σχεδόν άμέσως με τις πρώτες σταγόνες, κάπου απ' τό κέντρο του στρατόπεδου, άρχισαν να χτυπάνε τὰ τύμπανα που άνάγγελλαν τή βροχή. Άκούγοντας έκστατικός τον ηΐχο τους και βλέποντας με τή φαντασία του τους στρατιώτες να θγάζουν έξω τὰ βαριά άδιάβροχα και να σκεπάζουν τὰ έφόδια, ο Τουρσουν πασα αναρωτήθηκε ποιός ναΐτανε ο στρατιωτικός που έβαλε για πρώτη φορά στην όργάνωση του στρατού αυτό τό ειδικό άπόσπασμα. "Ένα άπόσπασμα που ν' αναγγέλλει με τὰ τύμπανα τή βροχή που έρχόταν.

Γύρισε πίσω και με άργά βήματα μπήκε στην σκηνή του χωρίς να καταδεχτεί να ρίξει έστω και μιá ματιά στους δυό φρουρούς που στέκονταν στην είσοδο άκίνητοι με τὰ κοντάρια στα χέρια.

Οΐ ίπποκόμοι του είχαν στρώσει τὰ χαλιά κι είχαν στήσει τό

κρεβάτι και τούς χαμηλούς καναπέδες γύρω-γύρω στή σκηνή και τούς σκέπαζαν με μαλακές προβιές. Σέ μιά γωνία υπήρχε μιά στάμνα κι ένα χάλκινο λεκανάκι. Στόν πλαγιαστό τοίχο εΐταν κρεμασμένο ένα κοιμάτι πανι από μαύρο μετάξι, πού εΐταν γραμμένο στ' άραβικά ένα στιχάκι άπ' τό κοράνι. Για όσο καιρό θά κρατούσε ό πόλεμος δέν του άρεζε καμιά επίδειξη κι ή σκηνή του εΐτανε συνήθως γυμνή και θλιβερή, όμοια με σκηνή άσκητή.

Κάθησε σκεπτικός στό σοφά και για πολλή ώρα δέν κουνήθηκε. "Επειτα ένας από τούς βοηθούς τουφερε τήν αναφορά του άρχηγού του στρατόπεδου, πού έλεγε πώς τά στρατεύματα είχαν φτάσει όλα κι είχανε ταχτοποιηθεί όπως προβλεπόταν και πώς είχαν τοποθετηθεί παντού σκοποί σύμφωνα με τόν κανονισμό. Κι' ακόμα, πώς στάλθηκαν σ' όλη τήν περιοχή περίπολοι αναγνώρισης. "Όλα δηλαδή εΐτανε σε τάξη.

Ο πασάς άκουγε άμίλητος. "Επειτα σήκωσε τά μάτια στό βοηθό πού περίμενε όρθιος.

— Εΐδοποίησε τούς στρατηγούς όλων των στρατευμάτων και τούς ειδικούς νάρθουν αύριο τό πρωί για συνέλευση στή σκηνή μου. Και τώρα, δέν θέλω νά μ' ένοχλήσει κανένας.

Ο βοηθός έσκυψε τό κεφάλι και βγήκε πισοπατώντας.

Ο Τουρσούν πασάς κοίταξε για λίγο τά λεπτά του χέρια με τά μακρυνά δάχτυλα. Σ' ένα δάχτυλο φορούσε ένα μεγάλο δαχτυλίδι μ' ένα κόκκινο ρουμπίνι. "Εριξε ένα βλέμα γύρω-γύρω στή σκηνή, κοίταξε σαν άπορημένος τή χάλκινη στάμνα κι έφερε πάλι στό νοϋ του τό μεγάλο πολυτελέστατο σπίτι του εκεί κάτω στή Προύσσα.

Σκέφτηκε πώς έφτασε ίσως ό καιρός για πιό ήσυχες μέρες. "Όχι πώς γέρασε. Εΐταν ακόμα νέος και δυνατός, αλλά νά, τόν τελευταίο καιρό μιά μαύρη μελαγχολία του πλάκωνε τήν ψυχή. Αυτός, πού όλη τή ζωή του τήν πέρασε σ' άποστολές και πολέμους, τώρα θάτανε ευτυχισμένος αν μπορούσε ν' αποσυρθεί στην ήσυχη Ανατολή. "Ηθελε ν' αποσυρθεί πριν πέσει. Μά τ'όξερε πώς κάτι τέτοιο δέν μπορούσε νά γίνει. Βρίσκονταν στό πιό κρίσιμο σημείο της καριέρας του: ή έπρεπε ν' ανέβει ακόμα πιό ψηλά ή έπρεπε νά γκρεμιστεί μιά για πάντα. Τ'όξερε πώς αν έπεφτε δέν θά ξανασηκωνόταν. Κάθε μέρα ή αυτοκρατορία γίνονταν μεγαλύτερη. Παντού ξεσπούσαν πόλεμοι. Έκατοντάδες νέοι καιροσκόποι πού λαχταρούσαν νά σταδιοδρομήσουν πάσχιζαν νά πιάσουν τ' άρχηγικά πόστα. Χυμούσαν σαν τίγρεις πάνω στά πλούτη και τις τιμές. Αυτός τό κατάλαβε πώς τόν τελευταίο καιρό ή θέση του κλονίστη-

κε. Τοῦτος ὁ κλονισμὸς δὲν εἶχε κανένα φανερό αἷτιο, ἀλλ' αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ κλονισμοὶ εἶναι οἱ πιὸ φριχτοί. Εἶναι σάν ἐκεῖνες τίς ἀρρώστιες πού δὲν εἶναι γνωστή ἢ προέλευσή τους. Δὲν μπορεῖ νά ξέρει κανένας τί φάρμακο νά πάρει. Συχνά βασάνιζε τό μυαλό του νάβρει σὲ ποιὲς ἄγνωστες σφαῖρες μαζεύονταν τὰ σύννεφα τῆς σκευωρίας πού εἶσανε ἔτοιμα νά ρίξουν πάνω στήν ὑπαρξή του τή θλιβερή βροχή. Μάταια ὅμως, γιατί δὲν κατάφερε νά καταλάβει τίποτα. Ἐόν πού τὸν τελευταῖο καιρὸ οἱ φίλοι του ἄρχισαν νά τὸν κοιτάζουν μὲ θλίψη καὶ συμπόνια. Πιότερο, ὕστερα ἀπ' τό τελευταῖο δῶρο πού τοῦστελε ὁ σουλτάνος. Τό δῶρο πού τοῦκανε εἶταν μιά συλλογή ἀπὸ ὄπλα, κι ὄλοι τῶξεραν πῶς τοῦτο εἶτανε κακό σημάδι. Τώρα σίγουρα τὸν περίμενε τό πέσιμο.

Ἢταν ξαφνικά μαθεύτηκε πῶς θάτανε ἀρχηγὸς τῆς μεγάλης στρατιωτικῆς ἐπιχείρησης στήν Ἀλβανία, ὄλοι κατάλαβαν πῶς εἶχε ἀκόμη φίλους ἰσχυροὺς, μὸλο πού εἶταν πιὸ ἰσχυροὶ οἱ ἐχθροὶ του. Σ' ὄλους ἀκόμα ἦταν ξεκάθαρο πῶς στέλνοντάς τον ἐνάντια στὸν Σκεντέρμπεη ὁ σουλτάνος ἔριχνε στὸν Τουρσούν πασᾶ τό τελευταῖο χαρτί του.

Κι ἄλλη φορά εἶχε ἐνεργήσει μ' αὐτό τὸν τρόπο ὁ σουλτάνος. Ἢστελγε στοὺς πιὸ αἱματηροὺς πόλεμους αὐτοὺς πού ἔπαιζαν τὸν τελευταῖο γῦρο, γιατί τῶξερε καλὰ πῶς ἡ ἐπίθεση τοῦ ἀπελπισμένου εἶναι ἡ πιὸ τρομαχτική.

Ἢ Τουρσούν πασᾶς σηκώθηκε ὄρθιος καὶ βάλθηκε γιὰ λίγο νά μετράει μὲ μεγάλα δῆματα τὸ μάκρος καὶ τὸ πλάτος τῆς σκηνῆς, πατώντας μὲ δύναμη πάνω στὸ χοντρό χαλί. Ἢπειτα ξανακάθησε στὸ σοφᾶ κι ἔβγαλε ἀπὸ ἄνα μεγάλο δερμάτινο σακούλι ἕνα μάτσο ἀπὸ γράμματα καὶ χαρτόνια. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ βρισκόταν καὶ τὸ σχέδιο τοῦ κάστρου πού ἔδειχνε τὴν ἐξωτερική του πλευρά. Ἢ Ἰβι τᾶχε σχεδιάσει ὄλα: τὸ ὕψος πού εἶχαν τὰ τεῖχη καὶ οἱ πύργοι, τὴν κλίση τοῦ ἐδάφους στίς τέσσερις πλευρές, τὴ μεγάλη πόρτα κι ἐκεῖνη τὴ μικρὴ ἀπὸ τὴ βορειοδυτική πλευρά, τὴ γῆ πού εἶτανε ἄλλοῦ γεμάτη βράχια κι ἄλλοῦ ἀπὸ χῶμα, τὴν τάφρο μπροστά ἀπ' τὴ μεγάλη πόρτα, τὴν κατηφοριὰ στή δυτική πλευρά, τὸν ποταμό.

Ἢνας ἀπ' τοὺς τσαούσηδες τοῦ ἀνάγγειλε πῶς τὸ δεῖπνο ἦταν ἔτοιμο, ἀλλά ὁ πασᾶς ἀποκρίθηκε πῶς δὲν εἶχε διάθεση νά φάει. Ἢπαιξε γιὰ πολὺ ὦρα τό κοιμπολόι του κι ἀναστέναξε βαθιά. Πάνω στή σκηνή ἢ βροχή πέφτοντας ἔκανε ἕνα ἔλαφρό θόρυβο. Ἢαφνικά αἰσθάνθηκε ἀπελπιστικά μόνος.

Χτύπησε τὰ χέρια. Στὴν εἴσοδο ἐμφανίστηκε ὁ εὐνοῦχος τοῦ

χαρτσιού του.

— Φέρε μου τήν Έτζέρ, εἶπε χωρίς νά τόν κοιτάζει.

Ὁ εὐνοῦχος ὑποκλίθηκε ὡς τή γῆ μά δέν κουνήθηκε καθόλου. Φαινόταν νάθελε κάτι νά τοῦ πει μά δέν τολμοῦσε.

— Τί ἔχεις; τοῦ λέει ὁ πασαῶς σάν εἶδε πώς δέν κουνιότανε.

Ὁ εὐνοῦχος κούνησε τὰ χεῖλια, μά τίποτα δέν ἀκούστηκε.

— Μήπως εἶναι ἄρρωστη; ρώτησε ὁ πασαῶς.

— "Ὅχι πασαῶ μου, μά ἐσύ τὸ ξέρεις πώς τὸ χαμάμι δέν εἶναι ἀκόμη ἔτοιμο κι ἴσως αὐτή...

Ὁ πασαῶς τοῦκανε νόημα νά σταματήσει. Κοίταξε τὸ κομπολόι.

Ἡ ἀποψινὴ νύχτα θάτανε μακρὰ σάν χειμωνιάτικη.

— Φέρτην μου, εἶπε, δέν πειράζει.

Ὁ εὐνοῦχος ὑποκλίθηκε κι ἐξαφανίστηκε σάν φάντασμα. Λίγο ἀργότερα ξαναμπῆκε κρατώντας τὸ κορίτσι ἀπ' τὸ χέρι. Ἡ Έτζέρ μόλο πού εἶχε χτενίσει τὰ μαλλιά μὲ πολὺ βιασύνη, φαινόταν πώς μόλις τότε εἶχε ξυπνήσει. Εἶτανε ἡ πιό νέα ἀπ' τίς γυναῖκες τοῦ χαρτσιού του. Κανένας, οὔτε αὐτή ἢ ἴδια δέν ἤξερε πόσο χρονῶ ἦταν. Δέν πρέπει ὅμως νάτανε πάνω ἀπὸ δεκάξη χρονῶ.

Ὁ Τουρσούν πασαῶ τῆς ἔγνεψε κι αὐτὴ κάθησε στὸ κρεβάτι. Μόλο πού δέν εἶχε καμιὰ ἐπιθυμία ξάπλωσε κι αὐτὸς μαζί της. Τὸ κορίτσι τοῦ ζήτησε νά τή συγχωρέσει πού γιὰ λόγους πού δέν ἐξαρτιότανε ἀπ' αὐτὴ δέν εἶχε κάνει μπάνιο κεῖνο τὸ βράδυ. Φαίνεται πώς ὁ εὐνοῦχος τήν εἶχε δασκαλέψει. Ὁ πασαῶς δέν ἀποκρίθηκε. Ἐνῶ τὸ κορίτσι μιλοῦσε, αὐτὸς σκέφτηκε πώς ὅσο καιρὸ θά κρατοῦσε ἡ πολιορκία τοῦ κάστρου, θάτανε ἀναγκασμένος νά ξεχάσει πολλὰ πράγματα, κι ἀνάμεσά τους τὰ ὑπέροχα χαμάμι του μὲ τοὺς μαρμαρόστρωτους τοίχους καὶ τὰ δάπεδα ἀπὸ μωσαϊκὸ ἐκεῖ κάτω στὴ μακρινὴ Προύσσα. Καθὼς μύριζε τὸ γνωστὸ ἄρωμα τοῦ κοριτσιού, μπερδεμένο γιὰ πρώτη φορά μὲ τὴ μυρουδιά τῆς σκόνης, σκέφτηκε πώς θάταν ἴσως καλύτερα νά μὴν ἀγγίξει γυναῖκα ὥσπου ν' ἀρχίσει ἡ μάχη, ἀλλ' αὐτὴ ἢ σκέψη ἔφυγε τεμπέλικα ἀπ' τὸ μυαλό του ἀκριβῶς ὅπως εἶχε ἔρθει.

Τὸ κορίτσι κατάλαβε πώς θά κοιμόταν μαζί της χωρίς νά αἰσθάνεται μεγάλη ἐπιθυμία καὶ πιστεύοντας πώς αἰτία γι' αὐτὸ εἶταν τὸ μπάνιο πού δέν ἔκανε, τοῦ ζήτησε πάλι νά τή συγχωρέσει. Αὐτὸς δέν ἀποκρίθηκε. Ἀνασηκώθηκε λίγο στοὺς ἀγκῶνες, στηρίχθηκε στὰ μαξιλάρια καὶ βάλθηκε νά παίξει τὸ κομπολόι του. Τὸ κορίτσι, μὲ τὰ μάγουλα κατακόκκινα, ἀκουμπισμένο στὸ μαξιλάρι, κοίταξε ἀπὸ πάνω ὡς κάτω τὸ σκληρὸ ἰσχνὸ πρόσωπό του. Κοίταξε σχεδὸν μὲ ἐκπληξὴ τόν ἄντρα καὶ κύριό της, σά νά τόν ἔβλεπε γιὰ

πρώτη φορά.

Αὐτός τήν ξέχασε ὁλότελα. Ἐπλῶσε τό χέρι του στό σωρό μέ τά χαρτόνια καί πῆρε πάλι τό σχέδιο τοῦ κάστρου. Μ' ἓνα μολύδι ἔκανε πάνω του δυό σημάδια. Ἐπειτα ἔκανε ἄλλο ἓνα. Τό κορίτσι ἀνασηκώθηκε στόν ἕναν ἀγκῶνα καί μέ τά ὠραῖα καί γεμάτα περιέργεια μάτια του κοίταξε τό κομμάτι ἀπό χαρτόνι μ' ὄλα κείνα τά περίεργα σημάδια. Μόλο πού προσπάθησε νά κουνηθεῖ μέ πολύ προσοχή γιά νά μήν τόν ἐνοχλήσει καθώς ἄλλαζε θέση στόν ἀγκῶνα της πού εἶχε ἀρχίσει νά μουδιάζει, αἰσθάνθηκε νά γλυστράει ἀπότομα κι ἡ μεγάλη πλεξούδα της ἔπεσε πάνω στό σχέδιο. Κράτησε τήν ἀναπνοή της, μ' αὐτός οὔτε πού τό ἀντιλήφθηκε. Εἶχε ἀπορροφηθεῖ ὁλότελα σέ κείνο τό κομμάτι ἀπό χαρτόνι.

Τό κορίτσι κοίταζε μιά τό πρόσωπό του, μιά τά σημάδια πού ἔφτιαχνε πάνω στό σχέδιο τοῦ κάστρου καί στό τέλος πῆρε θάρρος καί ρώτησε:

— Αὐτός εἶναι ὁ πόλεμος;

Ἄσπασε τήν σήκωσε τό βλέμμα του ἀπ' τό σχέδιο καί τό κάρφωσε γιά πολύ πάνω στό κορίτσι, σάν νά τόν ξάφνιαζε ἡ παρουσία της. Ἐπειτα γύρισε τό κεφάλι καί βύθισε τή ματιά του στό σχέδιο. Συνέχισε νά σημαδεύει τό χαρτόνι γι' ἀρκετή ὥρα κι ὅταν στράφηκε πάλι στό κορίτσι τή βρῆκε ἀποκοιμισμένη. Ἀνάπνεε βαθιά, μέ μισόκλειστα χεῖλη. Τώρα φαίνονταν ἀκόμα μικρότερη.

Πάνω στή σκηνή συνέχισε νά πέφτει μέ θόρυβο ἡ βροχή.

«Ἀλλάχ», ἔκανε αὐτός κοιτώντας τά φρύδια καί τόν ἄσπρο λαιμό τοῦ κοριτσιοῦ. Σκέφτηκε πώς ἂν τό κορίτσι μείνει ἔγκυος ἐκείνη τή νύχτα, θά τοῦδινε ὕστερα ἀπό ἔννια μῆνες ἓνα γιό. «Θά τό φανταστεῖ ἄραγε ποτέ, ὅταν θά μεγαλώσει, ὅτι ἡ σύλληψή του ἔγινε σέ μιά πολεμική σκηνή, κάτω ἀπ' τή βροχή, κοντά σ' ἓνα ἀπαίσιο κάστρο, μακρυά, πίσω ἀπ' τόν ἥλιο; σκέφτηκε ὁ Τουρσούν πασᾶς χωρίς νά σηκώσει τό βλέμμα ἀπ' τό κορίτσι. Ἴσως νά σταδιοδρομήσει στό στρατό πολεμώντας στά τείχη τῶν κάστρων καί νά πάρει βαθμούς καί δόξα πιότερη ἀπ' τή δική μου. Ἴσως...» Ὁ Τουρσούν πασᾶς ἀναστέναξε βαθιά.

«Ἀλλάχ! Πῶς μᾶς ἔπλασες ἔτσι!» εἶπε μέσα του καί προσπάθησε ν' ἀποκοιμηθεῖ.

Οί άσπρες σκηνές τους έξωσαν από παντιού σαν κορώνα τὸ κάσιτρο μας. "Όταν έφεξε τὸ πρωὶ τὴν ἄλλη μέρα, εἶτανε σαν ν᾿άπεσε παντιού ἄφθονο χιόνι. Οὔτε ἡ γῆ φαίνοταν, οὔτε τὸ πράσινο, οὔτε οί πέτρες. Βγήκαμε σις ἐπάλξεις καὶ μείναμε νὰ κοιτάζουμε ἐκεῖνο τὸν μεγαλοπρεπὴ χειμῶνα. Μόνο τότε καταλάβαμε ἐντελῶς πόσο ἐπικίνδυνος εἶταν ὁ πόλεμος πὸν ἐπιχείρησε ὁ Γκιέργκι μας ἐνάντια σιὸν Μουράι Χάν, τὸν πιὸ ἰσχυρὸ βασιλιᾶ τῆς ἐποχῆς μας.

Τὸ στρατόπεδό τους ἀπλωνότανε ἀέρανιο. Ἐνάμεσα σ' αὐτὸ τὸ ἀτέλειωτο πλῆθος ἀπὸ ἄσπρες σκηνές, ὑψώνονταν οί κίτρινες, πράσινες, ἄσπρες καὶ ροδόχρωμες σημαῖες τῶν διάφορων ἀποσπασμάτων. Στὴ μέση τοῦ στρατόπεδου οί καθαλάρηδες πηγαινοέρχονταν ἀσιαμάτητα μεταφέροντας διαταγές. Στὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ στρατόπεδου ἔφτιαχναν κάτι πὸν ἔμοιαζε μ' ἐργαστήρι ἢ μὲ χυτήριο κανονιῶν. Εἶχαν φαίνεται σκοπὸ νὰ φτιάξουν κανόνια πιὸ μεγάλα ἀπὸ κεῖνα πὸν μεταφέρονται συνήθως μὲ τὶς καμηῆλες.

Τὴν ἐκστρατεία ὀδηγοῦσε ὁ Τουρσοὺν Τουνιζασλάν πασᾶς. Ἡ ροδόχρωμη σκηνὴ του φαίνοταν ἀπὸ κεῖ πάνω. Ἦταν ἰκανὸς μὰ σκληρὸς κι ἄσπλαχνος στρατιώτης. Λίγες μέρες πρὶν εἶχε στείλει τοὺς ἀνθρώπους τους νὰ μᾶς προτείνουν γιὰ σιερνὴ φορὰ τὴν παράδοση τοῦ κάσιτρου. Μᾶς εἶπαν καὶ τοὺς τελικοὺς τους ὅρους: Δὲν θὰ πείραζαν κανένα, εἴτε ἄντρας εἶτανε εἴτε γυναῖκα. Θᾶδιναν τὸ δικαίωμα σιὸν καθένα ἀπ' τοὺς κατοίκους τοῦ κάσιτρου ν᾿άχει δικὴ του γῆ καὶ νὰ ἐγκατασταθεῖ σ' ὅποιο μέρος τῆς κοιλάδας ἤθελε. "Όλοι θᾶτανε ἐλεύθεροι ν᾿άχουν τὸ θρήσκευμα πὸν ἤθελαν. Ἡ μοναδικὴ ἀπαίτησή τους, εἶπαν, εἶτανε νὰ τοὺς δόσουμε τὰ κλειδιὰ τοῦ κάσιτρου γιὰ νὰ θγάλουν ἀπ' τὸν πύργο τὴ σημαία μὲ τὸ μαῦρο πουλὶ (εἶτοι λέγανε αὐτοὶ τὸν ἀειτό μας), πὸν κατὰ τὴ γνώμη τους πρόσβαλε τὸν οὐρανό. Καὶ νὰ ὑψωναν, ὅπως εἶχε διατάξει ὁ Ἄλλάχ, τὴ σημαία μὲ τὸ μισοφέγγαρο τοῦ Ἰσλάμ.

"Εἶτοι συνήθιζαν νὰ ἐνεργοῦν πάντοτε καὶ τώρα, πὸν ξέραμε, ἔκρυβαν τὸν πραγματικὸ σκοπὸ τους ὥστε νὰ καταλάβουν τὴ χώρα μας. "Όταν ἤρθε ἡ στιγμή ν' ἀκούσουν τοὺς

δικούς μας δρους, ἐμεῖς τοὺς εἶπαμε μόνο αὐτό: Νὰ μαζέ-
ψουν ἀμέσως τὶς σκηνές τους καὶ νὰ φύγουν γιὰ κεῖ ἀπ' ὅ-
που ἦρθαν, γιὰτὶ ἡ γῆ μας δὲν μποροῦσε ν' ἀνιέξει τὸ βά-
ρος τους.

Ἐφυγαν ἀγαναχτισμένοι, περπατώντας ἀνάμεσα ἀπ' τὰ
δρομάκια τοῦ κάστρου ἔτσι πὺν νὰ βλέπει ὁ λαὸς τὸ πλούσιο
ντύσιμό τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Ο χρονικογράφος Μεβλά Τσελεμπή σταμάτησε καμιά πενήντα-ταριά βήματα μακριά από τή σκηνή του Τουρσούν πασᾶ καί θάλθηκε νά κοιτάζει μέ περιέργεια τούς τιτλούχους του πολειμικού συμβουλίου πού ἔμπαιναν ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλο στή μεγάλη σκηνή. Κι' ὅπου ἀντίκρα της πάνω σ' ἕνα μεταλλικό κοντάρι, ἦταν στερεωμένο ἕνα χάλκινο μισοφέγγαρο: τό ἔμβλημα τῆς αὐτοκρατορίας. Εἶταν ἡ δεύτερη συνέλευση τοῦ συμβουλίου ἀπό τότε πού στρατοπέδευσαν σ' αὐτό τόν τόπο.

Ἐνῶ ἀκολουθοῦσε μέ τό βλέμμα τούς ἀνώτερους ἀξιωματικούς, πάσχιζε νά βρεῖ γιά τό χρονικό του ἐπίθετα πού θά ταίριαζαν καλύτερα στά ὀνόματά τους, ἄν τελικά ὅλοι αὐτοί ἀποδείχνονταν ἄξιοι γιά ἐγκώμια. Ἀλλά τά ἐπίθετα εἶταν λίγα καί φτωχά καί τά περισσότερα τά εἶχαν χρησιμοποιήσει παλαιότεροι χρονικογράφοι. Ἐπιπλέον, ἄν ἔβγαζε τά κύρια ἐπίθετα, πού φυσικά ἔπρεπε ν' ἀποδοθοῦν μόνο στόν ἀρχιστράτηγο, τότε ἔμεναν ἀκόμη λιγότερα καί θᾶπρεπε νά σκεφτεῖ καλύτερα πρὶν χρησιμοποιήσει ἕνα ἀπό κεῖνα. Εἶταν σάμπως σάν μιά χούφτα ἀπό πολύτιμα πετράδια πού θᾶπρεπε νά ρίξει μέ σοφία πάνω σ' ὅλο ἐκεῖνο τόν ἀτέλειωτο στρατό.

Ὁ Κουρτνιστζί, ὁ ἀρχηγός τῶν «ἀκεντζίνων», μόλις εἶχε ξεπεζέψει. Τό μεγάλο κατακόκκινο κεφάλι του φαινόταν νυσταγμένο. Πίσω του ἔφτασε ὁ ἀρχηγός τῶν γενίτσαρων, ὁ τρομερός Ταβτζά Τομκακάν, μέ τά κοντά του μέλη πού φαινόταν σάν νᾶχαν κοιμητιαστεῖ κάποτε κι ἔπειτα νᾶχαν ξανακολληθεῖ μ' ἀφροντισιά... Ὁ Καρα Μουκμπίλ, ὁ ἀρχηγός τῶν «ἄζάπων» μαζί μέ τόν μουφτή τοῦ στρατοῦ καί δυό «σαντζακμπεγλερέ»¹ μπῆκαν στή σκηνή μέ πολύ διασύνη. Ἐπειτα ἔφτασαν ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλον, μέ τή σειρά, ὁ Ἀσλανχάν, ὁ Τελίς Μπουρτζουμπά, ὁ Μποστκουρτογκλί Μπεκμπέ, ὁ Ὀλτσά Καραντουμάν, ὁ Χατάι, ὁ Οὔλου Κουρτντογκμούτς, ὁ Γιελντρέμι, ὁ Οὔτς Τούντζ Κούρτ, ὁ Μπακερχαμπέ, ὁ τραυλός Ταχανκά κι ὁ ἀλαιμπές² τοῦ στρατοῦ. Ὁ χρονικογράφος σκεφτόταν μέ ποιά σειρά ἔπρεπε νά βάλει στό χρονικό του ὅλους αὐτούς τούς φη-

1. Θεματάρχες, τιτλοῦχοι.

2. Ἐκπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου.